

MORTIMER J. ADLER

Σκέψου όπως ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Η φιλοσοφία στην καθημερινή ζωή

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΓΙΩΡΓΟΣ ΛΑΜΠΡΑΚΟΣ

Mortimer J. Adler

ΣΚΕΨΟΥ ΟΠΩΣ Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Η φιλοσοφία στην καθημερινή ζωή

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Γιώργος Λαμπράκος

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδειάς του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Φιλοσοφία

Mortimer J. Adler, *Σκέψου όπως ο Αριστοτέλης:*

Η φιλοσοφία στην καθημερινή ζωή

Τίτλος πρωτοτύπου: *Aristotle for everybody:*

Difficult thought made easy

Μετάφραση: Γιώργος Λαμπράκος

Υπεύθυνος έκδοσης: Άγγελος Κοκολάκης

Διορθώσεις: Γιάννης Αντωνόπουλος

Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης

Copyright© Mortimer J. Adler, 1978.

All rights reserved

Published by arrangement with the original publisher,

Touchstone, a Division of Simon & Schuster, Inc.

Copyright© για την ελληνική γλώσσα, Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ

(Εκδόσεις Πατάκη), 2020

Πρώτη έκδοση στην αγγλική γλώσσα από τις εκδόσεις Macmillan,

Νέα Υόρκη, 1978

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,

Αθήνα, Δεκέμβριος 2020

KET Γ406 ΚΕΠ 890 /20

ISBN 978-960-16-8671-4

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΛΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069

KENTRIKH ΔΙΑΘΕΣΗ: EMM. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΕΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ - ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ),

570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ	
Άνθρωπος, το φιλοσοφικό ζώο	
1 Φιλοσοφικά παιχνίδια.....	21
2 Η μεγάλη διάκριση	31
3 Οι τρεις διαστάσεις του ανθρώπου.....	40
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ	
Ο άνθρωπος παράγει	
4 Ο Κρούσος του Αριστοτέλη	47
5 Μεταβολή και σταθερότητα.....	57
6 Τα τέσσερα αίτια	69
7 Να υπάρχει και να μην υπάρχει	84
8 Παραγωγικές ιδέες και τεχνική γνώση.....	95
ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ	
Ο άνθρωπος πράττει	
9 Ο στοχασμός πάνω στους σκοπούς και τα μέσα	113
10 Η ζωή και η ευζωία.....	123

11 Καλό, καλύτερο, άριστο.....	132
12 Πώς να επιδιώκουμε την ευτυχία	145
13 Καλές έξεις και καλή τύχη.....	157
14 Τι δικαιούνται οι άλλοι να περιμένουν από εμάς.....	170
15 Τι δικαιούμαστε εμείς να περιμένουμε από τους άλλους και από το κράτος	182

ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΕΡΟΣ

Ο άνθρωπος γνωρίζει

16 Τι εισέρχεται στον νου και τι εξέρχεται από αυτόν	197
17 Οι μικρές λέξεις της λογικής	211
18 Να λέμε την αλήθεια και να τη σκεφτόμαστε	228
19 Πέραν βάσιμης αμφιβολίας	241

ΠΕΜΠΤΟ ΜΕΡΟΣ

Δύσκολα φιλοσοφικά ερωτήματα

20 Άπειρο	255
21 Αιωνιότητα	261
22 Το άυλο στοιχείο του νου.....	266
23 Θεός	274

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Για εκείνους που έχουν διαβάσει ή επιθυμούν να διαβάσουν Αριστοτέλη.....	283
---	-----

Πρόλογος

ΟΤΑΝ ΜΟΥ ΗΡΘΕ η ιδέα για αυτό το βιβλίο, σκέφτηκα να το τιτλοφορήσω *Ο Αριστοτέλης των παιδιών* ή *Ο Αριστοτέλης για παιδιά*. Αυτοί οι τίτλοι, ωστόσο, δεν θα είχαν συλλάβει με ακρίβεια το αναγνωστικό κοινό στο οποίο απευθύνεται τούτη η απλή, ευκολοδιάβαστη παρουσίαση της αριστοτελικής φιλοσοφίας του κοινού νου. Ένωσα πώς το κοινό ήταν όλοι – άνθρωποι κάθε ηλικίας, από τα δώδεκα ή τα δεκατέσσερα έτη και πάνω. Έτσι, κατέληξα σε άλλο τίτλο, και η πρόθεσή μου είναι το βιβλίο να αποτελέσει μια εισαγωγή στον κοινό νου.

Όταν λέω «όλοι» εννοώ «όλοι εκτός από τους επαγγελματίες φιλοσόφους»· με άλλα λόγια, όλοι όσοι διαθέτουν μια καθημερινή εμπειρία και νόηση που είναι άθικτη από την εκζήτηση και την εξειδίκευση της ακαδημαϊκής σκέψης. Εντούτοις, έχω προσθέσει έναν Επίλογο τον οποίο οι φοιτητές φιλοσοφίας που θα έρθουν σε επαφή με το βιβλίο μπορεί να βρουν χρήσιμο ως οδηγό για να διαβάσουν τα έργα του ίδιου του Αριστοτέλη πάνω στα θέματα που καλύπτει το βιβλίο.

Οι δύο γιοι μου, Ντάγκλας και Φίλιπ (δεκατριών και έντεκα, αντίστοιχα), διάβασαν τμήματα του κειμένου που προέκυψε από τη γραφομηχανή μου το περασμένο καλοκαίρι στο Άσπεν. Τους είμαι ευγνώμων για τον ενθουσιασμό και τις προτάσεις τους.

Θα ήθελα επίσης να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στη Ρόζμαρυ Μπαρνς, που εκείνη την εποχή διάβασε και σχολίασε όλο το χειρόγραφο, καθώς και στους συναδέλφους μου στο Ινστιτούτο Φιλοσοφικής Έρευνας οι οποίοι με ωφέλησαν με τις συμβουλές τους - τους Τζον Βαν Ντόρεν, Όττο Μπερντ και Τσαρλς Βαν Ντόρεν. Αργότερα, λίγο προτού εκτυπωθεί το χειρόγραφο, η σύζυγός μου Κάρολαϊν το διάβασε όλο και έκανε βελτιωτικές προτάσεις για τις οποίες είμαι ευγνώμων.

Όπως πάντα, οφείλω πολλά στην επιμελήτριά μου Μάρλις Άλλεν για τις άοκνες προσπάθειές της σε κάθε στάδιο της παραγωγής αυτού του βιβλίου.

Μόρτιμερ Τζ. Άντλερ
Σικάγο, 28 Δεκεμβρίου 1977

Οι τρεις διαστάσεις του ανθρώπου

ΟΤΑΝ ΣΚΕΦΤΟΜΑΣΤΕ τον εαυτό μας απλώς ως σώμα –ή απλώς ως φυσικό πράγμα–, θα έλεγα πως οι τρεις διαστάσεις μας, σαν τις τρεις διαστάσεις κάθε άλλου σώματος, είναι το μήκος, το πλάτος και το ύψος. Αυτός είναι ο τρόπος που κάθε σώμα καταλαμβάνει χώρο.

Ενώ, ως σώματα, είμαστε φυσικά πράγματα όπως όλα τα άλλα σώματα, είμαστε, όπως είδαμε μόλις, το ιδιαίτερο είδος πράγματος –το μοναδικό είδος πράγματος– που αποκαλείται πρόσωπο. Ποιες είναι οι τρεις διαστάσεις που έχουμε ως πρόσωπα, όχι απλώς ως σώματα;

Μια διάσταση στον χώρο είναι μια κατεύθυνση προς την οποία μπορώ να μετακινούμαι. Μπορώ να μετακινώ το χέρι μου από αριστερά δεξιά, από μπροστά πίσω, από πάνω κάτω. Όπως οι χωρικές διαστάσεις, οι προσωπικές διαστάσεις είναι επίσης κατευθύνσεις – κατευθύνσεις με τις οποίες εγώ, ως πρόσωπο, μπορώ να ενεργώ ως άνθρωπος. Είμαι

σίγουρος ότι έχουμε μόνο τρεις διαστάσεις ως φυσικά σώματα, αλλά δεν μπορώ να είμαι σίγουρος πως έχουμε μόνο τρεις διαστάσεις ως ενεργοί άνθρωποι – μόνο τρεις κατευθύνσεις στις οποίες μπορεί να μας οδηγήει η δράση μας.

Ωστόσο, πιστεύω πως οι τρεις διαστάσεις που θα κατονομάσω αντιπροσωπεύουν τρεις πολύ σημαντικές κατευθύνσεις που μπορεί να λάβει η ανθρώπινη δραστηριότητα. Μπορεί να υπάρχουν και άλλες, αμφιβάλλω όμως αν είναι τόσο σημαντικές όσο αυτές. Οι τρεις διαστάσεις είναι οι εξής: ο άνθρωπος παράγει, πράττει και γνωρίζει.

Στην πρώτη από αυτές τις τρεις διαστάσεις, την παραγωγή, έχουμε τον άνθρωπο ως καλλιτέχνη ή τεχνίτη που παράγει όλων των ειδών τα πράγματα: παπούτσια, πλοία και σπίτια, βιβλία, μουσική και πίνακες. Δεν πρέπει να αποκαλούμε τους ανθρώπους καλλιτέχνες μόνο όταν παράγουν γλυπτά ή πίνακες. Αυτή είναι μια πολύ περιοριστική χρήση της λέξης τέχνη. Οτιδήποτε στον κόσμο είναι τεχνητό και όχι φυσικό αποτελεί έργο τέχνης – ένα ανθρώπινο κατασκεύασμα.

Στη δεύτερη από αυτές τις διαστάσεις, την πράξη, έχουμε τον άνθρωπο ως ηθικό και κοινωνικό ον – κάποιον που πράττει δίκαια ή άδικα, κάποιον που, με όσα πράττει ή δεν πράττει, είτε πραγματώνει την ευτυχία είτε αποτυγχάνει να την πραγματώσει, κάποιον που θεωρεί αναγκαίο να σχετιστεί με άλλους ανθρώπους προκειμένου να πράξει αυτό που ως άνθρωπος νιώθει την ανάγκη να πράξει.

Στην τρίτη διάσταση, τη γνώση, έχουμε τον άνθρωπο ως μαθητευόμενο, ως κάποιον που αποκτά κάθε είδους γνώση – όχι μόνο για τη φύση, όχι μόνο για την κοινωνία της οποίας τμήμα είναι οι άνθρωποι, όχι μόνο για την ανθρώπινη φύση, αλλά και για τη γνώση αυτή καθαυτήν.

Και στις τρεις διαστάσεις ο άνθρωπος είναι ένας στοχαστής, αλλά το είδος του στοχασμού του κατά την παραγωγή πραγμάτων διαφέρει από το είδος του στοχασμού του κατά την ηθική και κοινωνική δράση του. Και τα δύο είδη στοχασμού διαφέρουν από το είδος στοχασμού στο οποίο υπεισέρχεται προκειμένου απλώς να γνωρίζει – να γνωρίζει απλώς και μόνο για χάρη της γνώσης.

Ο Αριστοτέλης είχε ασχοληθεί ιδιαίτερα με τις διαφορές ανάμεσα σε αυτά τα τρία είδη στοχασμού. Χρησιμοποίησε τον όρο «παραγωγικός στοχασμός» για να περιγράψει το είδος του στοχασμού του ανθρώπου όταν παράγει· «πρακτικός στοχασμός» για να περιγράψει το είδος του στοχασμού του όταν πράττει· και «θεωρησιακός» ή «θεωρητικός στοχασμός» για να περιγράψει το είδος του στοχασμού του όταν γνωρίζει.

Ο τριπλός καταμερισμός των ειδών στοχασμού υπάρχει στα βιβλία του Αριστοτέλη. Κάποια από αυτά, όπως τα βιβλία του για την ηθική και πολιτική φιλοσοφία, ασχολούνται με τον πρακτικό στοχασμό και τον άνθρωπο ως το ον που πράττει – ως το άτομο που ζει τη δική του ζωή και προσπαθεί να τη βελτιώσει όσο μπορεί, καθώς και ως το μέλος της

κοινωνίας το οποίο σχετίζεται με άλλους ανθρώπους και συνεργάζεται μαζί τους. Κάποια από τα βιβλία του, όπως αυτά για τη φυσική φιλοσοφία, ασχολούνται με τον θεωρητικό στοχασμό για ολόκληρο τον φυσικό κόσμο και για τον άνθρωπο ως τμήμα αυτού του κόσμου, καθώς επίσης για τον νου και τη γνώση του ανθρώπου.

Έγραψε μια πραγματεία για τον άνθρωπο ως παραγωγό, αλλά αυτό το βιβλίο ασχολείται μόνο με τον παραγωγό ποίησης, μουσικής και ζωγραφικής. Το ονόμασε *Περί ποιητικής* επειδή η ελληνική λέξη από την οποία παίρνουμε τη λέξη «ποίηση» σημαίνει παραγωγή – την παραγωγή οποιουδήποτε πράγματος, όχι μόνο του είδους των πραγμάτων που μας ψυχαγωγούν και μας προσφέρουν ευχαρίστηση όταν τα απολαμβάνουμε. Οι άνδρες και οι γυναίκες παράγουν μια εκπληκτική ποικιλία χρήσιμων πραγμάτων που αξιοποιούμε στην καθημερινή μας ζωή, όπως τα ρούχα που φοράμε, τα σπίτια όπου κατοικούμε, τα έπιπλα στα σπίτια, και τα αναγκαία μέσα για την παραγωγή αυτών των πραγμάτων.

Τη γενικότερη αντιμετώπιση του ανθρώπου ως παραγωγού, ιδίως του ανθρώπου ως παραγωγού χρήσιμων φυσικών πραγμάτων, την εντοπίζουμε στα βιβλία που ο Αριστοτέλης έγραψε για τη φύση – τα βιβλία φυσικής φιλοσοφίας. Πασχίζοντας να κατανοήσει τα φαινόμενα της φύσης, ο Αριστοτέλης κατέφευγε συχνά σε συγκρίσεις ανάμεσα στον τρόπο που οι άνθρωποι παράγουν πράγματα και στον τρόπο που λειτουργεί η φύση. Η κατανόηση της ανθρω-

πινής παραγωγής τον βοήθησε – και θα βοηθήσει κι εμάς – να κατανοήσει τις διεργασίες της φύσης.

Γι' αυτό θα ξεκινήσω, στο Δεύτερο Μέρος του βιβλίου μου, με την παραγωγή ως μια διάσταση της ανθρώπινης δραστηριότητας. Μετά, στο Τρίτο Μέρος, θα ασχοληθώ με τη διάσταση της ανθρώπινης δραστηριότητας στην οποία ο άνθρωπος είναι ένα ηθικό και κοινωνικό ον. Και τέλος, στο Τέταρτο Μέρος, θα έρθω στον άνθρωπο που γνωρίζει, αναβάλλοντας μέχρι το τέλος τα πιο δύσκολα ερωτήματα που πρέπει να εξετάσουμε – ερωτήματα σχετικά με τον ανθρώπινο νου και τη γνώση αυτή καθαυτήν.

Οι πιο απαιτητικές λέξεις στο λεξιλόγιο κάθε ανθρώπου είναι τρεις λέξεις που κατονομάζουν τις οικουμενικές αξίες οι οποίες απαιτούν σεβασμό και εγείρουν θαυμασμό. Είναι η αλήθεια, η καλοσύνη και η ομορφιά – ή το αληθές, το αγαθό και το όμορφο. Αυτές οι τρεις αξίες αντιστοιχούν στις τρεις διαστάσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας.

Στη σφαίρα της παραγωγής ενδιαφερόμαστε για την ομορφιά ή έστω για την προσπάθεια να παράγουμε πράγματα καλοφτιαγμένα. Στη σφαίρα της πράξης, ως άτομα και ως μέλη της κοινωνίας, ενδιαφερόμαστε για το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο. Στη σφαίρα της γνώσης ενδιαφερόμαστε για την αλήθεια.